

Inhoudelijk document Denktank Toerisme

Wat is slim voor Fryslân als geheel en hoe dragen toerisme en recreatie bij aan de toekomst?

Slimme groei, brede welvaart en een donut

Fryslân laat met het ingezette beleid Gastvrij Fryslân 2020-2028 zien dat toerisme en recreatie op een andere manier moet én kan. In Fryslân wordt de term slimme groei steeds meer omarmd en kreeg het de afgelopen jaren een centrale plaats in verschillende beleidsstukken en programma's. We kunnen het lang hebben over wat slimme groei is. Is groei nog wel een optie, vooral gezien de uitdagingen in de ecologie? Het begrip moet geladen en toepasbaar worden gemaakt. Niemand wil 'domme groei' maar blijkbaar bestaat dat wel. Bij groei gaat het altijd om waardevermeerdering (meer opbrengst) en om besparen (minder kosten). Dit is vooral een ondernemers- en economisch perspectief. Bij slimme groei gaat het om breder kijken, ook opbrengsten en kosten (lasten) voor maatschappij en de leefomgeving komen in beeld. Om slimme groei uit te werken voor Fryslân lieten we ons inspireren door het concept van Brede Welvaart en het zogenaamde 'donutmodel'¹ waarin de onder- en bovengrenzen van groei worden gebruikt. Binnen die grenzen kunnen we spreken van slimme groei, daarbuiten is het niet slim, want te veel of te weinig.

Bij Brede Welvaart gaat het om het integraal kijken naar mogelijke effecten van interventies en beleid op de gebieden ecologie, economie en welzijn. Daarbij ook lettend op de effecten elders - buiten het plangebied- of voor de toekomst. Dit vraagt om kennis van die effecten en het kunnen afwegen daarvan en waar nodig compensatie organiseren bij negatieve gevolgen (uitruilen). In feite zoek je naar de balans tussen de verschillende waarden. Streven naar brede welvaart betekent sturen op het geheel, waarbij groei in de economie niet ten koste gaat van ecologie en welzijn, maar die juist -slim- versterkt.

Bij te veel groei voor ecologische waarden gaat het om de druk op de natuur of het water. In de economie gaat het bij te veel om een overvraag naar arbeidskrachten of middelen en bij te veel voor het welzijn van mensen gaat het om de ontwrichting van gemeenschappen.

Bij te weinig voor de economie gaat het vooral om te weinig verdienvermogen, te weinig omzet bij ondernemers. Te weinig toerisme en recreatie raakt aan welzijn als de leefbaarheid in gebieden onder druk staat en ook de laatste voorzieningen dreigen te verdwijnen. Te weinig voor de ecologie bestaat niet. Vaak is minder aandacht en aanwezigheid van mensen beter voor de kwaliteit van water en bodem. Maar enig toerisme en recreatie leidt wel tot extra aandacht voor de omgeving, betrokkenheid bij het landschap en dit kan leiden tot meer onderhoud en bescherming.

De donut, met grenzen aan groei, kan voor Fryslân als geheel, maar beter nog voor de verschillende gebieden, landschappen en bodemkwaliteiten, worden gebruikt. Waarbij verschillende grenswaarden moeten worden bepaald.

Ecologie, omgeving en landschap

Recreatie en toerisme kunnen stevig bijdragen aan de ontwikkeling van het landschap en ruimte voor de toekomst. Het omgaan met schaarste, komen tot nieuwe verdienmodellen en koppelkansen tussen landbouw, recreatie en toerisme en landschap en natuur is belangrijk voor Fryslân. Hier is

---

¹ Doughnut economics: Seven Ways to Think like a 21-st Century Economist. Raworth, K. Penquin, 2018.

sturing in de ruimtelijke ordening voor nodig. Niet alles kan en wil je overal. De Provincie heeft een belangrijk sturingsinstrument met de provinciale regelgeving en de Omgevingsvisie in handen. Stel niet alleen ruimtelijke eisen, maar zorg ook dat per gebied het kwaliteitsniveau beschermd of verbeterd wordt. Teken de kaart van Fryslân ruimtelijk in en kijk wat in welk gebied passend -slim- is. Beperk de mogelijkheden voor grootschalige plannen die veel impact hebben op de lokale gemeenschap en de omgevingskwaliteit. Maar let ook op verrommeling, mag iedereen met een flink stuk grond of een groot pand toeristisch ondernemen? Dit leidt tot verrommeling en kwaliteitsverlies. Wees duidelijk. Help gemeenten met een kader.

Fryslân heeft goud in handen met haar waterrijke omgeving. Er zijn de afgelopen decennia steeds meer huizen, woonarken en vakantieparken met huisjes verschenen aan de waterkanten. Als veel oevers geprivatiseerd zijn heeft dat invloed op de landschapskwaliteit en openbare beleving van het water. De waterkwaliteit (vastgelegd in de Kader Richtlijn Water) is gebaat bij zo natuurlijk mogelijke oevers. Uitgangspunt moet zijn: bescherm het water en de waterkant. Houd de grond vrij van bebouwing en maak het toegankelijk, het is ook (groen) erfgoed. Plan alleen nog nieuwe woonwijken aan het water als er ook 'nieuw' water bij komt.

Als sector toerisme en recreatie willen we de voetafdruk van Fryslân niet vergroten, liever verkleinen. Dat betekent dat we ons niet moeten richten op gasten van ver buiten Fryslân. Focus blijven houden op binnenlandse toeristen en uit nabije regio's in Duitsland en België. De auto zal niet volledig verdwijnen, maar je kunt er wel voor zorgen dat binnen recreatie en toerisme trajecten duurzaam zijn. Dat er voldoende hubs (overstappunten) en toeristische overstapplaatsen zijn. Dit wordt nog niet integraal bekeken: doe dat wel, vanaf nu! In het op te stellen nieuwe provinciale mobiliteitsplan, moet recreatie en toerisme volledig worden meegenomen. Voor het recreëren van de eigen inwoners moet de duurzame keuze makkelijk en dichtbij zijn. Zoveel mogelijk stimuleren om in de eigen omgeving te recreëren, lopend of met de fiets bereikbaar. Ontwikkel hiervoor nog meer routes en maak overgangen tussen bebouwing, landbouw en natuur aantrekkelijker, zodat wandelen in een nationaal park niet de enige 'natuurbeleving' is. Integreer recreatie ook bij de ontwikkeling van bedrijfsterreinen.

Samenleving, welzijn, identiteit

Vroeger kon je aan het landschap zien in welke regio je was. Door de kleur van de aarde en de daaruit ontstane baksteen. Kenmerkend voor Friesland is de diversiteit aan landschapstypen (zand, veen en klei en het grote waterarsenaal). Door het ontwikkelen van vakantieparken met huisjes, bebouwing van wateroevers, grootschalige landbouw en grote ketens die de kleurstelling bepalen, gaat alles steeds meer op elkaar lijken. Er ontstaan uniforme landschappen. Een gestuurde ontwikkeling van toerisme en recreatie passend bij landschap en cultuur versterkt de beleving daarvan en daarmee de identiteit van een gebied. Door toeristen te laten kennismaken met Fryslân, haar taal en cultuur en regio specifieke kenmerken, wordt de trots op het Fries eigen en het aanbod in dorp en regio versterkt. Door te recreëren in het eigen gebied ontstaat meer betrokkenheid en zorg voor landschap en erfgoed. Veel inwoners willen zich daarvoor inzetten, aandacht van buiten helpt.

Bezoekers kunnen zeker bijdragen aan de leefbaarheid in dunbevolkte gebieden. Zij consumeren daar en maken gebruik van lokale voorzieningen. Organiseer meer het 'jaar rond' mogelijkheden, dit kan de overleving van lokale ondernemers betekenen. Versterk waar de inwoners zelf behoefte aan hebben. Zie hen ook als belangrijke gebruikers en genietters van de Friese recreatiemogelijkheden en zorg voor toegankelijkheid en betaalbaarheid voor alle Friezen. Gebruik hierbij wel het donutmodel met grenswaarden voor te veel en te weinig in die gebieden. Wanneer is het te weinig om de gewenste bijeffecten voor de leefbaarheid en voorzieningen te creëren? Maar het kan ook teveel

zijn, bij een overloop in kleine dorpen met overlast etc. Om dit goed op te vangen is draagvlak relevant. Dat niet alleen de ondernemers profiteren van de bezoekers, maar ook de lokale gemeenschap. Het ligt nog gevoeliger als het niet om lokale ondernemers gaat maar om grote (buitenlandse) investeerders. Het draagvlak voor toerisme kan dan onder druk komen te staan en dat kan leiden tot ongewenste polarisatie en het verdwijnen van de betrokkenheid bij dorp en gebied waarin heel veel lokale vrijwilligers bezig zijn. Werk een nieuwe vorm van toeristenbelasting en uitgangspunten voor het lokale profijt uit. Ook een coöperatief bedrijf als model kan interessant zijn, zoals nu ook met lokale energie wordt gebruikt waar 50% lokaal eigendom wettelijk is vastgelegd. Zorg voor impulsen voor lokaal inkopen, stimuleer kleine kringlopen en regionale voedselketens om de regionale bindingen te versterken en de eigenheid van een gebied centraal te zetten.

Economie, verdienvermogen en arbeidsmarkt

De gastvrijheidssector is als professionele sector nog ondergewaardeerd, het is vrij makkelijk om zonder vakkennis te starten in de horeca. De sector draagt stevig bij aan het verdienvermogen en het imago van Fryslân en versterkt de beleving en betrokkenheid bij landschap, erfgoed en ruimte. Voor de lokale en regionale economie is het Mkb van Fryslân de basis. Om het verdienvermogen voor Fryslân zelf te versterken moeten we juist het lokale Mkb versterken en grote investeringspartijen proberen te weren. Het ondernemerschap moet zich nog meer richten op de verbinding van het bedrijfsbelang met de belangen in de omgeving, het welzijn en de ecologie. Hierdoor is slimme groei mogelijk en is de sector een deel van de oplossing voor de grote opgaven in de plattelandsomgeving. In de dunner bevolkte gebieden zijn de verdienmodellen ook dun, hier is versterking nodig door meer arrangementen te bouwen en koppelkansen tussen natuurbeheer, educatie, landbouw, zorg en horeca te creëren. Hiervoor moeten schotten in beleid en regelgeving verdwijnen: maatwerk nodig.

Het werkgeverschap is een groot aandachtspunt. Van oudsher is de sector sterk afhankelijk van seizoenstoerisme wat leidt tot veel tijdelijke banen. Dit komt het imago van de sector niet ten goede en leidt niet tot perspectief voor werknemers in de sector. In de komende jaren neemt de arbeidsschaarste verder toe en zal er een 'gevecht om arbeid' ontstaan. De sector heeft hierin de uitdaging om het jaarrond banen te organiseren, met opleidingen en perspectief. Hiervoor is samenwerking nodig binnen de sector om pieken en dalen op te vangen, misschien ook buiten de sector. Meer gericht op inclusie, hoe zetten we mensen in die nu nog niet meedoen op de arbeidsmarkt, dat vraagt om extra aandacht. Stimuleer digitalisering en innovatie en rem de groei af in gebieden waar al veel voorzieningen zijn maar weinig personeel is (denk aan de Wadden).

Samenvatting in vijf hoofdthema's: Slimme groei van toerisme en recreatie in Fryslân

Slim is lokaal en regionaal ondernemerschap als basis voor toerisme en recreatie.

Wat er verdiend wordt blijft zoveel mogelijk in Fryslân. Het eigen Mkb blijft hierdoor gezond en innoveert. *Gastvrijheid is een kernwaarde.* Ondernemers zijn mede verantwoordelijk voor de balans tussen hun verdienmodel en de bijdrage aan de ecologie en samenleving. Ontwikkel arrangementen, verdienmodellen in minder dicht bevolkte gebieden, daar heeft toerisme en recreatie direct toegevoegde waarde voor de leefbaarheid. Betrek lokale gemeenschappen, cultuur en erfgoed bij het toerisme om unieke en aantrekkelijke bestemmingen te creëren. Zorg voor mooie ontwerpen en kwaliteit.

Slim is minder energieverbruik en CO-2 uitstoot.

Er zijn slimme vervoerssystemen nodig, hubs die ook toeristische overstapplaatsen zijn, een deelauto-systeem waar toeristen gebruik van maken. Gezonde keuzen moeten makkelijke keuzen zijn: veel (snel)fiets- en wandelpaden, logische verbindingen en arrangementen. Zorg voor mooie

overgangen tussen wonen en natuurbeleving en recreatie. Neem voor bereikbaarheid het STOMP principe over, waarbij de mens centraal staat. Stappen, Trappen, OV, Mobility as a Service, Privé-auto. In die volgorde. Koppel algemeen vervoer aan vervoer voor toerisme in de provincie. Richt je vooral op toeristen uit de nabije regio's.

Slim is duurzaam, is toekomstbestendig.

Bedrijven en organisaties binnen toerisme en recreatie moeten meer innoveren en – in samenwerking- een innovatief lab zijn voor duurzaam ondernemen. Stimuleer meer aandacht voor de toekomst, hergebruik van circulaire grondstoffen, werken aan nieuwe afvalsystemen, duurzaam onderhoud van wat er is. Ontwikkel het merk Gastvrij Fryslân als een duurzaamheidsmerk, gekoppeld aan lokale kwaliteiten, kringlopen en voedsel. *Bedenk nieuwe concepten, verras!*

Slim is recreatie en toerisme verbinden met ruimtelijke vraagstukken.

In schaarse ruimte zijn 'water en bodem sturend'. Op de kaart van Fryslân moet ingetekend worden welke vorm van toerisme en recreatie waar past en waarde toevoegt. Stel de grenswaarden van slimme groei vast, voor Fryslân als geheel en voor de verschillende gebiedstypen. Doe dit kwalitatief – met kenmerken – en kwantitatief: werk met data.

De kenmerken van het landschap geven de regionale geschiedenis en volksaard weer. Haal dit meer naar boven en voorkom zo uniformiteit en eenzijdigheid. Niet alles kan overal, zeker niet aan de waterkant. Geen grootschalige vakantieparken, maar ook geen camping op elk erf. Verrommeling is dodelijk en bescherming van de groene en blauwe kwaliteit en erfgoed belangrijk. Iedereen moet hier van kunnen genieten. Zorg voor meer kennis over ruimtelijke ordening in opleidingen en bij ondernemers.

Slim is als het werk gedaan kan worden met voldoende, goed en goed betaald personeel.

Dit vraagt om goed werkgeverschap, toerisme het jaar rond en om niet groeien waar geen personeel te vinden is. Instroom van steeds meer seizoensarbeid met kwaliteitsverlies, afname van de leefbaarheid, gebrek aan onderdak: niet meer doen. Meer slimme arrangementen en samenwerking in en tussen sectoren zijn nodig. Wees strenger op amateurtoerisme. Gastvrijheid is een vak, slechte kwaliteit draagt niet bij aan het imago en de toekomst.

Tot slot

Fryslân heeft een waardevol kennisinstituut, European Tourism Future Institute, ETFI, onderdeel van NHL Stenden Hogeschool. Zij hebben voor de denktank een Quick Scan gemaakt van de perspectieven rond slimme groei en voorbeelden van elders op een rijtje gezet. Dit document is de basis voor de adviezen van de denktank.² Lees het rapport hier: https://cuatro.sim-cdn.nl/fryslan/uploads/rapport_quickscan_slimme_groei_29.08.2023_etfi.pdf?cb=Uey6fC9c

---

² *Quickscan Slimme Groei*. Voor een beter begrip en een betere toepassing van de term Slimme Groei. Heslinga, J. & S. Harman. ETFI, NHL Stenden Hogeschool, 2023.